

Надія РОМАНЮК

ТРАДИЦІЙНІ ПЕРША КУПІЛЬ ТА СПОВИВАННЯ ДИТИНИ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО РЕГІОНУ

У статті досліджується перші купіль та сповивання немовляти, які практикували українці Південно-західного історико-етнографічного регіону наприкінці XIX — сер. XX ст. Послідовно описаний ряд заходів, пов'язаних з цими обрядами. Звертається увага на тісне переплетення у них раціонального та ритуального характерів. Автор підкреслила важливе значення, яке оточуючі надавали саме першим купелі та сповиванню. Адже досліджуваний етап родильної обрядовості мав сприяти виконанню основних прагнень родичів немовляти: забезпечити йому здоровий розвиток та щасливу долю.

Ключові слова: немовля, перша купіль, сповивання, українці, Південно-західний історико-етнографічний регіон.

Невід'ємним і надзвичайно вагомим етапом у родильній обрядовості були й залишаються перша купіль і сповивання немовляти. Якщо останнє практично повністю втратило сьогодні свої традиційні особливості, то до першої купелі і нині в багатьох українських родинах підходять дуже уважно. Таке ставлення свідчить про важливість, якою наділявся цей обряд у минулому. Водночас не менше значення (хоча воно виявилось не таким історично стійким) мало перше сповивання дитини.

Вагомість обох обрядів пояснюється тим, що вони були чи не першими діями (крім перев'язування та перерізання пуповини), безпосереднім учасником яких виступав новонароджений. Маля було беззахисним і потребувало якнайдбайливішої опіки з боку оточуючих. Люди, розуміючи це, намагалися з перших хвилин життя немовляти сприяти його здоров'ю та щасливій долі. Тому й зародився в народній уяві ряд заходів, пов'язаних з першою купілью та пеленанням, які мали забезпечити успішний розвиток маляти. Ці обрядодії і їх значення передавалися з покоління в покоління. Окремі з них дійшли і до наших днів. Проте з періоду, з якого маємо відомості про родильну обрядовість, найпоширенішими і найбільш уживаними ці заходи були наприкінці XIX — у середині XX ст.

У народознавчих працях можна знайти чимало інформації про першу купіль та сповивання немовляти. Проте вона має надто фрагментарний, побіжний характер і не розкриває всієї повноти і важливості цих обрядів. Водночас, досі дослідники звертали увагу на той чи інший етнографічний район зокрема, не вдаючись до порівнянь з аналогічними обрядами з інших теренів [1]. У нашій розвідці автор використала польові матеріали, які вона збрала на теренах етнографічної Волині, Опілля та порубіжжя Бойківщини і Гуцульщини [2].

Метою розвідки є не лише дослідження перебігу першої купелі та пеленання, які виконували українці усього Південно-західного історико-етнографічного регіону, але й розкриття важливого значення, яким вони наділялися.

Обряд першої купелі потребував неабияких знань, уміння. Умовно його можна поділити на три частини: 1) приготування до купелі; 2) власне купіль дитини; 3) дії після купелі.

На теренах Південно-західного історико-етнографічного регіону дитину здебільшого купали того ж самого дня, коли вона народилася — через деякий час

після того, як відбудуться всі приготування до купелі, приблизно через півдня [3]. Якщо жінка народжувала у пологовому будинку, то перший раз дитину купали аж тоді, коли її виписували з матір'ю додому: «Як вродилося, так його не купала. Закутали в пельоночку і всьо. Приїхала додому, то я вже його купала, то з його, бідненького, так сунулося з[і] шкурки» [4]. Дослідник історико-етнографічної Волині Василь Кравченко стверджував про те, що дитину можна було купати після того, як вона чхнула [5].

Крім того, не купали дитину у святкові дні (Волинь). Якщо вона народилася у неділю чи свято, то її лише протирали вологою тканиною, а купали на другий день [6].

Безперечно, що перша купіль новонародженого мала надзвичайно важливе гігієнічне значення. Водночас простежується чітко виражений ритуальний характер [7]. Він проявлявся у більшості дій, пов'язаних з обмиванням немовляти. Тому слід якомога детальніше їх розглянути.

Перший раз купала дитину баба, зокрема баба-повитуха [8]. Якщо дитина народилася у пологовому будинку, то для виконання купелі кликали до хати породіллі старшу жінку, котра виконувала всі обов'язки баби-повитухи без власне приймання немовляти на світ. Відтак ця жінка продавала квітки на хрестинах і звалася «бабою хрещеною» (Волинь) [9]. Інколи дитину купала мати породіллі (чи її чоловіка), яка теж уже була бабою для маляти: «Перший раз як приїхали з роддома, я ще ж там не вмю купати, свекруха моя, це вже вона була, баба цієї дівчинки...» [10]. Отож, опікуватися немовлям у важливі моменти його життя мала баба, баба-повитуха. Саме вона з її багатолітнім досвідом мала оберігати немовля, вести його «за руку» крізь небезпеку, навчати матір дитини, передавати їй свої вміння і знання. Хоча траплялося, що перший раз новонародженого купала його мати [11].

Купали дитину в дерев'яній посудині (ночви, корито, нецки), яка була видовбана, наприклад, з липи, яблуні, груші [12]. Спеціально до купелі корит не виготовляли, користувалися тими, у яких прали білизну. Використовували їх і згодом, зокрема у них прали дитячі пелюшки, сорочки та інші речі. Щодо місця, де купали маля, то важливого значення йому не надавали. Виняток становить характерний для порубіжжя Бойківщини і Гуцульщини звичай, згідно з яким приготуване для купелю корито клали там, де

«лави, що йшли попри стіну, сходилися, [тобто] в куті хати» [13].

*Не нарікай на мні,
Що два разом ходет.
Було мене не купати
Там, де сі лави сходет [14],*

— звучить в одній із коломиїнок.

Низка вірувань і заборон стосувалися води для першої купелі. Подекуди купіль була холодною, навіть крижаною, щоб дитина не потіла, коли виросте (Закарпаття), щоб не була лінвою (Гуцульщина) [15].

Проте здебільшого немовля купали у теплій воді — «літеплі», яка дорівнювала температурі його тіла. На Поділлі воду заборонялося кип'ятити, щоб дитина не була сердитою: «...Нельзя допускать, чтобы вода кипіла, а то ребенокъ, купаемый въ такой воді, выросши, будетъ сердитымъ и вспльчивымъ» [16]. Таке ж повір'я автор зафіксувала на Опіллі [17]. Якщо вода була надто гаряча, то її розбавляли холодною. На Опіллі могли розбавляти лише тією самою водою, яку вже загрили. Вірили, що для купелі має бути «одна вода»: «Мала бути єдна вода: от я принесла відро води з кірниць, поставила-м тоту воду гріти, а тоту — аби-м мала доливати. Одна тота вода. Казала мені мама: «Наталько, як-єс принесла тоту воду, най стоїт, бо будеш ї' потім доливати, як будеш купати дитину» [18].

На порубіжжі Гуцульщини і Бойківщини та на Гуцульщині побутувало й інше вірування про першу купіль. За народними уявленнями, вода повинна бути непочата, тобто взята з колодязя, з якого ще того дня ніхто води не набирав. Очевидно, що для забезпечення цієї мети воду набирали якомога раніше. «Треба було набрати воду дуже раненько, щоб купати дитину так, щоб вона (вода. — Н. Б.) ще була непочата. Казали, щоб ніхто до криниці не йшов. Треба було десь о п'ятій годині встати набрати води, а потім ця вода мала стояти в хаті, і робити купіль вже так під вечір» [19]. Дослідник П. Шекерик-Доників зафіксував подібне вірування на Гуцульщині [20]. Крім того, той, хто ніс воду для купелі, по дорозі від криниці до хати не мав права ні з ким розмовляти: «Вода си несе в хату мовчки» [21]. Тут простежується ритуальна мовчазність (німота і глухота), яка була характерною для всіх обрядовостей родинного циклу (родильної, весільної, похо-

вальної) [22]. Також під час першої купелі дівчинки стежили, щоб не наливати забагато води. Це пояснювали вірою в те, що об'єм води вплине у майбутньому на перебіг біологічних процесів у її організмі: «Як дівчинка, то трошки води сі дає, а як хлопчик, то більше води. Як перший раз скупають дівчинку і дадуть багато води, то буде потім здорово «перебувати», буде крові від неї йти багато, а як скупають і трошки дадуть водички перший раз, то буде перебувати і такі болі не буде відчувати» [23].

Як стверджувала дослідниця Н. Гаврилюк, у діях пов'язаних з першою купіллю, проявлявся страх перед нечистою силою, яка могла нашкодити дитині [24]. Найчіткіше це відобразилося у предметах, які бабиповитуха чи мама клали у воду. Відповідно до народних вірувань та уявлень, ці предмети виконували дві основні функції: оберігали немовля від впливу злої надприродної сили та забезпечували йому щастя у житті (зокрема здоров'я, красу, матеріальний достаток, здібність до того чи іншого виду роботи).

До предметів, які мали вберегти новонародженого, належать вироби з металу (ніж, ножиці, сокира), вуглики з печі, кусочки хліба, сіль, освячений мак [25]. Так, на Волині у купіль клали сіль, «печіни» з печі [26], на Холмщині — кусок хліба [27]. Хліб давали і на Закарпатті, Лемківщині та Гуцульщині [28]. На рубежі Гуцульщини і Бойківщини могли класти молоток, рубанок, ніж, сокиру, цвях, хліб [29]. На Бойківщині — сокиру, сверло, жаринки вугілля [30].

Водночас окремі предмети, зокрема деякі зі щойно перелічених, за народними уявленнями, виконували і другу функцію — забезпечення щасливої долі для дитини. Широке розповсюдження мав звичай класти у купіль гроші (зазвичай срібні монети), «щоб життя було в достатку» [31]. На Волині ці гроші потім забирала баба, котра купала немовля [32]. На Закарпатті хліб у купелі мав забезпечити доброту новонародженого [33]. Бойки клали у воду хлопчикам сокиру, сверло, щоб був майстром, а дівчинці — голку, щоб вміла шити [34]. Лемки використовували молоток, сокиру, рубанок (хлопчикам) та веретено, голку, заколоту в «крижму» (дівчаткам) [35]. На порубіжжі Гуцульщини і Бойківщини у купіль клали ручку, «аби був писар», «гиблик (гибель. — Н. Б.), аби був майстер», біля корита могли класти, наприклад, скрипку, якщо хотіли, щоб дитина була музикантом [36].

Волиняни у купіль, особливо, якщо немовля народилося слабеньким, доливали ще солодкого молока, щоб дитина «набиралася тіла» [37]. Бойки доливали його лише дівчаткам [38], очевидно, з метою забезпечення їм краси. Це припущення підтверджують слова приспівки, яку нам вдалося зафіксувати:

*Не купай мене
В солодкім молоці,
Тепер на мні не нарікай,
Що приходєт хлопці [39].*

Як зазначає дослідниця Уляна Мовна, на всіх територіях Південно-західного історико-етнографічного регіону побутував звичай додавати до купелі меду. Таким чином, люди намагалися наділити дитину «позитивними якостями цього продукту» [40]. Замість меду могли класти грудочку цукру [41]. На порубіжжі Гуцульщини і Бойківщини до купелі додавали не будь-якого, а спеціального меду. Це міг бути залишений зі Святого вечора мед. Однак найчастіше це був мед, який породілля зберігала ще від свого весілля: «Як жінці (молодій. — Н. Б.) в пазуху (перед шлюбом. — Н. Б.) давали мед в маленькій бутылочці, то потом вона того меду лела в купіль [...]. Кілько б вона (жінка. — Н. Б.) дітей не мала, кожену дитину вона купала в тім меді» [42]. Як бачимо, додавання меду в купіль було важливим не лише з погляду на його корисні властивості. Велике значення мало те, що мед був освячений.

Згадані дві функції (вберегти немовля від впливу нечистої сили та забезпечити йому щастя у житті) виконували також покладені в купіль рослини або влитий відвар з них. З практичних міркувань зілля клали у ночви для того, щоб купіль гарно пахла, щоб краще шкіра дитини очищалася, рум'янок попереджав появу прищів [43]. Водночас вірили в те, що дитині, викупаній у відварі із зілля, передадуться кращі властивості тих чи інших рослин. Тому й купали маля у відварі з любистку, щоб дитину любили [44], з рум'янку, щоб дитина була рум'яною [45], з м'яти — буде такою ж пахучою, як ця рослина [46], з ромашки, катеринки — дитині буде добре [47]. Купали новонародженого також у відварах із гілочки з вишні, з татариння, яке має пахучий корінь, з череди (щоб діти росли), васильків, липи, рути (Волинь) [48]. На порубіжжі Гуцульщини і Бойківщини у купіль клали віночок з барвінку, у якому поро-

дідля виходила заміж, часник, щоб дитина чесна була, гілочку дуба (якщо хлопчик) [49]. Траплялося, що для купелі рвали лише верхечки рослин — квіти, а не стебла. Вибирали найкращі квітки, щоб дитина була гарною [50]. На Поділлі у купіль дівчинки кидали пелюстки з першої квітки півонії, яка розцвітала у квітнику. Тому господарі пильно стерегли її, щоб хто-небудь не зірвав, особливо той із подолян, у кого були дівчата, бо таким чином міг «відікрасти» дівоче щастя новонародженої [51].

Якщо маля народилося в пору, коли росли квіти, то парили зелене зілля, а якщо взимку, то — засушене [52]. Як стверджували окремі інформатори, зілля було освячене в церкві на Трійцю (Волинь), Йордан (Закарпаття), Зеленець (Божого Тіла. — Н. Б.) (рубіж Бойківщини і Гуцульщини) [53]. У зазначеному випадку важливим також було те, що воно освячене, тобто на зіллі, а заодно і на немовляті, перебувала Божа ласка. З цією ж метою у купіль доливали свяченої води [54]. Отже, вже з перших годин життя дитину віддавали під Господню опіку.

Перед тим, як покласти дитину у воду, пробували останню на дотик: «Тоді люю холодну воду, а тоді беру тако ликтя в ванночку... Якщо пече мені в цей локоть, то, значить, ще треба холодненької (води. — Н. Б.) додати, а як не пече, то вже можна дитину класти в купель» [55]. Подекуди купіль перехресували [56]. Щоб дитина не злякалася води і потім не заїкалася чи не мала якоїсь іншої вади, у воду її відразу не клали. Спершу немовля «призвичаювали» до води: двічі торкалися до неї і відразу ж підносили. Лише за третім разом опускали у воду: «На третій раз ложу її: раз торкнула в воду, другий раз, щоб вона не злякалася; так буває, що в воду возьмуть, гарача, дитина стрепенеться і буде заїкатися чи (буде. — Н. Б.) косоглазость. І вже за третім разом кладу» [57]. Як бачимо, перше занурення новонародженого у воду мало дуже важливе раціональне значення. Саме тут простежується дбайливе ставлення до немовляти.

У воді немовля підтримували надійні руки баби, котра, боячись зашкодити дитині своїми шорсткими руками, задалегідь готувала шматок марлі для її обмивання. Марлю намілювали дитячим милом і потрошки натирали тіло дитини. Після цього обережно змивали його [58]. Інколи дитину мили лише мізинцем [59].

Після того, як немовля розпарювалося, його «міряли», тобто оглядали, чи здорове воно, чи не має вихив. Зокрема, обережно намагалися ліктиком зігнутої правої руки маляти дістати колінце зігнутої лівої ноги, потім — навпаки. Дістали — добре, значить, здоровеньке: «...Міраєм, чи не звихнена дитина, чи в неї нічо' не звихнено. Оце лежить дитина, ця ножка береться до цієї ручки і тако згинати, а потім знов: ця ножка згинається до цієї ручки» [60]. Подекуди ще тягнули легенько за носика, гладили чи здавлювали дитині голівку з чотирьох боків, щоб була круглою, стискали ніздрі носика, щоб вони не були надто широкими чи пласкими [61]. Тобто цими рухами дорослі намагалися надати дитині правильної форми. За словами етнолог Володимира Галайчука, вони були різними на теренах різних етнографічних районів і залежали від антропологічного типу, який переважав у тій чи іншій місцевості. Наприклад, на території історико-етнографічної Волині голові немовляти намагалися надати круглої форми, адже більшість населення тут «круглоголове». Натомість бойки намагалися забезпечити маляті «довголицість», яка була для них характерною.

Наукове зацікавлення викликають також заходи щодо «купелі» — води, у якій було обмите немовля. Його не можна було виливати коли-небудь і куди-небудь. Існувало чимало повір'їв, які визначали і час, і місце виливання цієї води. Щодо часу, то заборонялося виносити купіль надвір після заходу сонця, адже саме в цю пору доби нечиста сила найбільше може зашкодити немовляті [62].

Поширеними були заборони і щодо місця, кули виливали купіль. Так, на Поділлі та Холмщині не можна було лити на стежку, позаяк «люди можуть за ногами і дитя забрати» [63], щоб «по долі дитини не походили злі люди» [64].

У світлі поданих заборон сумнівною видається інформація, подана Г. Кожолянком про те, що на Поділлі воду виливали на поріг, щоб дівчинка «не засиджувалася у дівках» [65]. Адже і поріг, і межа вважалися своєрідною границею, переходом з одного виміру в інший, де діють надприродні сили. На Бойківщині не виливали на гній та під тин [66].

Поряд із заборонами побутовали вірування, які регламентували бажані для виливання купелі місця. Зазвичай добрими для цього вважалися такі місця, де не ходили або принаймні куди ступали дуже рід-

ко люди. Лили воду в кут, «аби сі нічо по нім не топтало» (Гуцульщина) [67], під зілля: «Попрала пеленки, і тоту воду лили десь в таке місце, аби чистеньке: десь під зілля, або буз ріс, або ружа росла — аби в чисте місце тоту водичку лети» (Опілля) [68]. Дехто виливав воду під хату (зокрема перед вікном), щоб дитину постійно тягнуло до рідної хати [69]. Виливали воду і під дерево, особливо під фруктове, що, як стверджує етнолог Стефанія Гвоздевич, було характерним для всієї етнічної території України [70]. Вірили в те, що як росте і плодиться рослина, так буде рости і плодитися людина. Водночас виливання води під дерево подекуди пояснювали бажанням забезпечити дитині певні якості. Так, на рубежі Бойківщини і Гуцульщини купель дівчини лили під вишню, хлопця — під горіх [71].

До півроку дитину купали переважно двічі на день: вранці і ввечері; трохи більшу — лише один раз в день [72]. Якщо перший раз новонародженого зазвичай купала баба-повитуха, то надалі цю функцію виконувала породілля [73]. Слід зазначити, що лише перша купіль мала яскраво виражений ритуальний характер, під час наступних обмивань немовлятка купіль мала гігієнічну функцію.

Отже, в обряді першої купелі простежуються як раціональний, так і ритуальний характери. Перший проявляється у заходах гігієни, які мали надзвичайно важливе значення. Другий простежується у побутуванні різноманітних вірувань, уявлень, забобонів, пов'язаних з купіллю. Вони мали оберігати дитину від нечистої сили та забезпечити їй щасливу долю. Під останнім розумілися, зокрема, здоров'я, краса, матеріальний достаток, здібність до того чи іншого виду роботи.

Після купелі дитину сповивали. Здебільшого, її навіть не витирали на сухо, а відразу замотували у пелюшку [74]. Лише на Гуцульщині баба осушувала дитину біля ватри, а вже потім пеленала [75]. Зазвичай відразу після купелі, перед сповиванням немовля намащували теплим жиром (перекип'яченими олією, оливою, маслом), «щоб воно краще розвивалось, щоб було міцне» [76].

Для сповивання використовували шматки полотна завдовжки понад один метр і повивач — пояс завдовжки приблизно 2 м і завширшки 9 см, який закріплював змотану пелюшку. Сповивали дитину приблизно до тої пори, доки вона не противилася цьо-

му (до півроку чи півтора) [77]. Перший раз цю функцію виконувала баба-повитуха. Пелюшками при цьому слугували старі зношені речі когось із членів сім'ї: «Вродила сі дитина, та й нема в що завити. Шо є в хаті, яка тряпка, в того завиваю. Якась сорочка драна чи спідниця...» [78]. Цей звичай був характерним для всієї території Південно-західного історико-етнографічного регіону [79].

На Лемківщині після купелі в холодній воді немовля замотували у грубу вовняну гуню, «що би ся ніякий біль ни чіпав» [80]. На Гуцульщині новонародженого пеленали у чоловічу сорочку, «аби мало хлопський стан» [81]. На Волині великого значення надавали під час пеленання статі дитини. Особливо це проявлялося під час сповивання дівчинки. Пеленкою для неї слугували чоловічі штани. Волиняни вірили, що сповиту таким способом дівчину в майбутньому будуть любити хлопці: «Знаю, що якісь гонучи (онучі. — Н. Б.) брали, пеленали, сорочку підріж, на хлопця штани, а на дівчину, то сорочку не, дівчатам — штани [...]. Щоб хлопці любили» [82].

Подекуди звичай сповивання у старе вбрання респонденти пояснювали прагненням вберегти шкіру дитини від натирання, яке могло виникнути, якби немовля було замотане у нове полотно: «Повивали — то є сорочка така полотенна, ляна, а вже вона трошка м'єкша, бо вже сі [зі]жмикала. То вже ту сорочку друт тай повиваю. Чи в хустку» [83]. Польський етнограф Я. Бистронь цей звичай вважав символічним, основна мета якого — підкреслити у недалекому майбутньому (під час хрещення новонародженого) важливе значення крижма, яке в свою чергу символізувало прийняття немовляти в християнську громаду [84].

Натомість етнолог О. Боряк переконана, що пеленання немовляти символізувало ще один крок до прилучення до «свого», обжитого, що відбувалося шляхом передачі дитині важливих душевних та фізичних якостей через запах поту, який зберігався у старому одязі. При цьому вчена опиралася на свідчення дослідника М. Сумцова про те, що пелюшками слугувало саме непране старе вбрання [85]. Проте слід зазначити, що відповідне твердження не стосується усіх етнічних теренів України. Адже, наприклад, на Буковині немовля теж сповивали у старе вбрання (сорочку батька), але його попередньо прали [86].

Також слід зазначити, що на всіх теренах Південно-західного історико-етнографічного регіону України по-

вивали немовля не будь-як, а надзвичайно туго: «Як мали десять метрів якогось полотна, так всьо окремо повивали [...]. Всьо, щоб дитина отак (рівно. — Н. Б.) лежала і не могла ні руков, ні ногов ворохнути; бо казали, аби не було криве» [87]. При такому пеленанні виключалася будь-яка можливість руху дитини. Робилося це для того, щоб маля не подряпало себе, а також задля забезпечення правильного його росту [88]. Ознаки, які проявлялися як результат цього звичаю — нерухомість і недієздатність новонародженого, згідно з переконанням дослідниці Марії Маєрчик, символізували перехід його з одного соціально-вікового статусу до іншого [89].

Коли пелюшки ставали брудні, їх прали. Щодо прання, то наразі ніяких повір'їв нам не відомо. Зате збереглося чимало вірувань, пов'язаних з їх осушуванням. Найпоширенішою була заборона залишати мокрі пеленки надворі у темну пору доби (Волинь, Поділля, Опілля) [90]: «По заході сонця не мона, щоб пільонки вісили [...]. Кажуть, всякі ведьми наглянуть» [91]. На Гуцульщині заборонялось сушити пелюшки на сонці, «бо озмут сі дитини сонці, що буде дужи на череву слабувати» [92]. На рубежі Бойківщини і Гуцульщини — на вітрі, щоб дитину не болів живіт [93].

Ці заборони діяли до певного часу, що відрізнявся за етнографічними районами, на яких побутували. На Волині та Опіллі пелюшки після заходу сонця не розвішували, доки дитина була нехрещена: «І поки неохрещене дитя, то не мона тих пельонок виносити надвір, бо на їм, кажуть, нечиста сила гоїдається» [94]. Дещо інакше вірування було характерним для населення Богородчанщини (порубіжжя Гуцульщини і Бойківщини). Тут згадана заборона поширювалася лише на пелюшки дівчаток (подібного вірування щодо хлопчиків не зафіксовано). Термін дії цього табу був досить довгим — місяць чи навіть рік) [95].

У період дії цих заборон пелюшки сушили в хаті (зокрема в сінях), тобто в таких місцях, щоб «так од очей, щоб менше хто бачив» [96].

Сповивши дитину, баба-повитуха благословляла її, наприклад, такими словами: «Слава Тобі, Боже! Будь прихильна, дитиночка моя, до всіх людей на цім світі!» [97]. Після цього немовля клали зазвичай біля матері (на Волині, Опіллі — на подушки), а згодом (або й відразу) — в колыску [98].

Отже, перші купіль та сповивання дитини виступали наприкінці ХІХ — серед. ХХ ст. послідовним і водночас надзвичайно важливим етапом у рідильній обрядовості українців Південно-західного історико-етнографічного регіону. Позаду залишилися період вагітності та власне народження немовляти. Тепер родичі мали опікуватися беззахисним малям, яке появилось на світ. Найважливішим своїм завданням оточуючі вважали забезпечення здорового розвитку та щасливої долі для новонародженого. Тому й витворилася ціла низка різноманітних обрядодій, які мали сприяти цьому. Серед них знаходяться описані у даній статті обряди.

Оскільки перші купіль та сповивання були одними з перших заходів, безпосереднім учасником яких виступало немовля, то й підходили до їх підготовки і проведення дуже ретельно. Кожен елемент обрядів, кожна дія у них були добре продуманими і наділялися конкретним значенням, виконувалися з певною своєю мікрометою, що повинно було привести до досягнення макромети: забезпечити здоровий розвиток і щасливу долю для новонародженого.

Важливість цього етапу рідильної обрядовості підкреслюється наявним у ньому ритуальним характером. Адже якщо всі подальші купелі і пеленання маляти виконувалися практично повністю лише з гігієнічною метою, то у першоразовому їх проведенню простежується символічне значення. Подекуди наявне тісне поєднання раціонального і ритуального характерів. Найяскравіше це проявилось окремих предметах та рослинах, які клали у першу купіль. Так, одні й ті ж речі виконували як практичну, так і символічну функції. Наприклад, срібні монети мали, згідно з народною уявою, забезпечити матеріальний достаток малечі. Водночас відомо, що срібло має очисні властивості. Подібно з рослинами: українці Південно-західного історико-етнографічного регіону клали їх у купіль з метою забезпечити наявність тієї чи іншої риси в дитини. Водночас бачимо, що майже всі ці рослини входять до переліку лікарських, а тому відвар із них дійсно міг сприяти здоров'ю (відповідно і щастю) немовляти. Таке ж переплетення раціонального та ритуального характерів простежується і в заходах щодо підготовляння води, і в «мірянні» малюка — перших вправах немовляти, які допомагали зрозуміти дорослим, чи здорове воно фізично, та в інших заходах.

Саме тісне поєднання в описаних у статті обрядах символічного та практичного характерів забезпечило довготривале їх практикування. Адже кожна дія мала базуватися на переконанні людей у її корисності. Без цієї умови вона б не виконувалася та перестала б існувати. Водночас таке переконання ставало все міцнішим, якщо мало раціональне підґрунтя. Свідченням цьому можуть слугувати описані обряди. Традиційна перша купіль практикується донині в багатьох українських родинах. Натомість перше сповивання маляти вже втратило свої традиційні особливості, в основі яких лежав лише ритуальний характер.

На основі досліджених у статті обрядів можна простежити також етнокультурну єдність Південно-західного історико-етнографічного регіону. Звісно ж, для кожного з етнографічних районів, які входять до його складу, характерні свої локальні особливості. Це стосується насамперед предметів, продуктів харчування та рослин, які дорослі використовували для першої купелі. Адже брали те, що цінувалося та було поширеним у тій чи іншій місцевості. Проте ці локальні особливості стосувалися окремих елементів, за допомогою яких виконувалися обряди. Власне ж перебіг перших купелі та сповивання, їх поетапність характеризувалися однорічністю, що і показує етнокультурну єдність Південно-західного історико-етнографічного регіону.

1. *Богатырев П.Г.* Магические действия, обряды и верования Закарпатья / Богатырев П.Г. // П.Г. Богатырев. Вопросы теории народного искусства. — Москва, 1971. — С. 167–297; *Онищук А.* З народного життя Гуцулів / А. Онищук // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 90–158; П. *Шекерик-Доників.* Родини хрестини на Гуцульщині (в сс. Головах і Краснолі, Косівського пов.) / П. Шекерик-Доників // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т. XVIII. — С. 86–122; *Кожолянюк Г.К.* Етнографія Буковини / Г.К. Кожолянюк. — Чернівці, 2001. — Т. 2. — 424 с.; С. *Гвоздевич.* Родильні звичаї та обряди / Стефанія Гвоздевич // Лемківщина : Історико-етнографічне дослідження : у 2-х т. — Львів, 2002. — Т. 2. Духовна культура. — С. 64–75; *Здоровега Н.І.* Народні звичаї та обряди / Н.І. Здоровега // Бойківщина : Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 238–241; *Борисенко В.К.* Сімейні звичаї та обряди / В.К. Борисенко // Поділля : Історико-етнографічне дослідження. — К., 1994. — С. 211–217; *Борисенко В.К.* Обряди життєвого циклу людини / В.К. Борисенко // Холмщина і Підляшся : Історико-етнографічне дослідження. — К., 1997. — С. 280–310.
2. Архів Львівського національного університету ім. Франка (далі — Архів ЛНУ ім. Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — 130 арк.; Спр. 278-Е. — 73 арк.; Спр. 244-Е. — 66 арк.
3. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 104.
4. Там само. — Арк. 48.
5. *Кравченко В.* Звичаї в селі Забрідді та по деяких інших, недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині. Етнографічні матеріали / В. Кравченко. — Житомир, 1920. — С. 134.
6. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 22.
7. *Боряк О.* Баба-бранка : міфологія і практика / О. Боряк // Матеріали до української етнології : збірник наукових праць. Щорічник. — К., 2002. — Вип. 2 (5). — С. 41.
8. Архів ЛНУ ім. Франка. — Арк. 4, 64; Спр. 244-Е. — Арк. 6, 43; *Теодорович Н.І.* Волинь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и селъ въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и др. отношеніяхъ. Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ вольнской епархіи / Н.І. Теодорович. — Почаїв, 1899. — Т. IV. Староконстантиновскій уездъ. — С. 775.
9. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 22.
10. Там само. — Арк. 21, 115; Спр. 244-Е. — Арк. 17.
11. *Ящуржинський Х.* Поверья и обрядности родинь и крестинь / Х. Ящуржинський // Киевская старина : Ежемесячный историческій журналъ. — К., 1893. — Т. XLII. — С. 77.
12. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 64; Спр. 244-Е. — Арк. 13; Спр. 278-Е. — Арк. 9, 12, 47.
13. Там само. — Спр. 244-Е. — Арк. 6, 43.
14. Там само. — Арк. 65.
15. *Богатырев П.Г.* Магические действия, обряды и верования Закарпатья. — С. 248; *Онищук А.* З народного життя Гуцулів. — С. 97; *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди. — С. 66.
16. *Ящуржинський Х.* Поверья и обрядности родинь и крестинь. — С. 76, 77.
17. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 278-Е. — Арк. 11, 56.
18. Там само. — Арк. 12, 38.
19. Там само. — Спр. 244-Е. — Арк. 56.
20. *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... — С. 116.
21. Там само.
22. *Маерчик М.* Міжреальні паралелі в обрядах родинного циклу / Маерчик М. // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4-х т. — Львів, 2006. — Т. II. Етнологія та мистецтво. — С. 563.
23. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 2.

24. Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Гаврилюк Н.К. — К., 1981. — С. 70.
25. Там само.
26. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 124.
27. Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282.
28. Богатырев П.Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. — С. 248 ; Сивицький М. Північ : Духова культура / Сивицький М. // Лемківщина : Земля — Люди — Історія — Культура. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1988. — Т. II. — С. 135 ; Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 97.
29. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 13, 58, 60.
30. Здорова Н.І. Народні звичаї та обряди. — С. 239.
31. Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282 ; Ящуржинський Х. Поверья и обрядности родинь и крестинь. — С. 77 ; Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди. — С. 67 ; Богатырев П.Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. — С. 248 ; Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 278-Е. — Арк. 17.
32. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді... — С. 134.
33. Богатырев П.Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. — С. 248.
34. Здорова Н.І. Народні звичаї та обряди. — С. 239.
35. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ — початку ХХ ст. (структура і функції) / Роман Чмелик. — Львів, 1999. — С. 103.
36. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 13, 39, 58.
37. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 47.
38. Здорова Н.І. Народні звичаї та обряди. — С. 239.
39. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 65.
40. Мовна У. Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина ХІХ — початок ХХ століття) / Уляна Мовна. — Львів, 2006. — С. 104 ; Здорова Н.І. Народні звичаї та обряди. — С. 239 ; Франко І. Людові вірування на Підгір'ю / І. Франко І. // Етнографічний збірник. — Львів, 1898. — Т. V. — С. 181.
41. Там само. — Спр. 244-Е. — Арк. 2, 41, 44.
42. Там само. — Арк. 31–32, 36, 62, 64.
43. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 4, 21, 124, 127.
44. Там само. — Арк. 118, 124 ; Спр. 244-Е. — Арк. 39 ; Борисенко В.К. Сімейні звичаї та обряди... — С. 213.
45. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 21 ; Спр. 278-Е. — Арк. 28, 47.
46. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 21, 119 ; Спр. 278-Е. — Арк. 26.
47. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 99.
48. Там само. — Арк. 4, 115, 118, 119, 127.
49. Там само. — Спр. 244-Е. — Арк. 31, 36, 41.
50. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 118, 127.
51. Борисенко В. Сімейні звичаї та обряди. — С. 212.
52. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 19. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 21.
53. Там само. — Арк. 56, 66 ; Спр. 244-Е. — Арк. 6, 36 ; Спр. 278-Е. — Арк. 17 ; Богатырев П.Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. — С. 248 ; Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Кайндль Р.Ф. — Чернівці, 2000. — С. 11.
54. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 56, 66, 126.
55. Там само. — Арк. 21 ; Спр. 278-Е. — Арк. 38, 56.
56. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 21, 115.
57. Там само. — Арк. 22.
58. Там само. — Арк. 22, 128.
59. Там само. — Арк. 48.
60. Там само. — Арк. 22 ; Спр. 278-Е. — Арк. 11, 63.
61. Г[рушевський] Мр. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / Г[рушевський] Мр. // Матеріали до українсько-руської етнології / упор. др. З. Кузеля. — Львів, 1906. — Т. VIII. — С. 21 ; Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография / Зеленин Д.К. ; пер. с нем. К.Д. Цивинной; примеч. Т.А. Бернштам, Т.В. Станюкович и К.В. Чистова ; послесл. К.В. Чистова. — Москва, 1991. — С. 321.
62. Ящуржинський Х. Поверья и обрядности родинь... — С. 77 ; Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282 ; Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди. — С. 67 ; Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 97.
63. Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282.
64. Борисенко В.К. Сімейні звичаї та обряди. — С. 213.
65. Кожолянюк Г.К. Етнографія Буковини. — С. 53.
66. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. — С. 193.
67. Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 97.
68. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 278-Е. — Арк. 39.
69. Там само. — Арк. 9.
70. Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків Овруччини / С. Гвоздевич // Полісся України : Матеріали історико-етнографічного дослідження / за ред. С. Павлюка, М. Глушка. — Львів, 1999. — Вип. 2. Овруччина, 1995. — С. 186.
71. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 41.
72. Там само. — Арк. 62 ; Спр. 79-Е. — Арк. 119 ; Шекерик-Доників П. Родини і хрестини... — С. 116.
73. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 119.
74. Там само. — Арк. 115, 129 ; Спр. 278-Е. — Арк. 53, 75.
75. Шухевич В.О. Гуцульщина : Вид. 2-е. — Верховина / В.О. Шухевич. — 1999. — Ч. 3. — С. 13.

76. Архів ЛНУ ім. Франка.— Ф. 119.— Оп. 17.— Спр. 244-Е.— Арк. 44, 62 ; Спр. 278-Е.— Арк. 1, 53 ; Спр. 179-Е.— Арк. 107.
77. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография... — С. 330.
78. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 43, 46.
79. Борисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282 ; Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 97 ; Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 5 ; Спр. 278-Е. — Арк. 8 ; Gołębowski ? Lud polski : Jego zwyczaje, zabo-bony / Gołębowski ?. — Lwów, 1884. — Т. I. — С. 114.
80. Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди. — С. 66.
81. Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 97.
82. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 104.
83. Там само. — Арк. 57 ; Спр. 244-Е. — Арк. 60.
84. Bystroń J. Słowiańskie obrzędy rodzinne. Obrzędy zwią-zane z narodzeniem dziecka / Bystroń J. — Kraków, 1916. — S. 84, 85.
85. Боряк О. Баба-бранка... — С. 41.
86. Кожоляк Г.К. Етнографія Буковини. — Т. 2. — С. 52.
87. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 278-Е. — Арк. 4.
88. Маєрчик М. Міжреальні паралелі... — С. 561 ; Шекерик-Доників П. Родини і хрестини... — С. 116.
89. Маєрчик М. Міжреальні паралелі... — С. 558, 560.
90. Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 24 ; Спр. 278-Е. — Арк. 65 ; Борисенко В.К. Сімейні звичаї та обряди. — С. 213.
91. Там само. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 179-Е. — Арк. 24.
92. Онищук А. З народнього життя Гуцулів. — С. 99.
93. Там само. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 244-Е. — Арк. 63.
94. Там само. — Спр. 179-Е. — Арк. 76 ; Спр. 278-Е. — Арк. 65.
95. Там само. — Спр. 244-Е. — Арк. 54, 63, 65.
96. Там само. — Арк. 63, 65 ; Спр. 278-Е. — Арк. 65 ; Спр. 179-Е. — Арк. 24.
97. Боряк О. Сільська баба-сповитуха в статусі родопо-мічниці (Нові матеріали з історії народного акушер-ства в Україні) / Боряк О. // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2000. — Вип. 35–36. — С. 454.
98. Шухевич В.О. Гуцульщина. — Ч. 3.— С. 13 ; Шекерик-Доників П. Родини і хрестини... — С. 103 ;

Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди. — С. 66; Бо-рисенко В.К. Обряди життєвого циклу людини. — С. 282 ; Архів ЛНУ ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 278-Е. — Арк. 29, 39, 64; Спр. 179-Е. — Арк. 36, 104.

Nadiya Romaniuk

ON TRADITIONAL PRIMAL BATHING AND SWADDLE OF A NEW-BORN BABY IN THE TERRITORIES OF SOUTH-WESTERN HISTORIO-ETHNOGRAPHICAL REGION.

This article presents study on a new-born baby's first bathing and swaddle practised by Ukrainians of the South-Western historio-ethnographical region. A series of acts connected with those rites are being successively described in the paper. Attention has been paid to close interconnections of rational and ritual characteristics of acts. The author has underlined quite important meaning given by surrounding persons exactly to the first bathing and swaddle. It is this stage of natal ritualism that furthered to realisation of parents' general aspiration: to secure healthy development and fortunate fate for a baby.

Keywords: baby, first bathing, swaddle, Ukrainians, South-Western historio-ethnographical region.

Надежда Романюк

ТРАДИЦИОННЫЕ ПЕРВОЕ КУПАНИЕ И ПЕЛЕНАНИЕ НОВОРОЖДЕННОГО НА ТЕРРИТОРИИ ЮЖНО-ЗАПАДНОГО ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО РЕГИОНА

В данной статье исследованы первое купание и пеленание новорожденного, которые практиковали украинцы Южно-западного историко-этнографического региона в конце XIX — серед. XX вв. Последовательно описан ряд мероприятий, связанных с этими обрядами. Обращено внимание на тесное переплетение в них рационального и ритуального характера. Автор подчеркнула важное значение, которое окружающие придавали именно первому купанию и пеленанию. Поскольку исследуемый этап родильной обрядности должен был способствовать исполнению основных стремлений родственников новорожденного: обеспечить ему здоровое развитие и счастливую судьбу.

Ключевые слова: новорожденный, первое купание, пеленание, украинцы, Южно-западный историко-этнографический регион.